

СТ А Н О В И Щ Е

от проф. д-р Димитър Милчев Вацов,
Департамент „Философия и социология“, НБУ,
професионално направление 2.3 Философия

върху дисертационния труд

„Езикови характеристики на фалшивите новини“

от Руслана Маргова

за придобиване на образователната и научна степен доктор

по професионално направление 2.1 Филология.

Научна специалност: Общо и сравнително езикознание

Софийски университет „Св. Кл. Охридски“,

ФСФ,

Катедра по общо, индоевропейско и балканско езикознание

Дисертационния труд „Езикови характеристики на фалшивите новини“ на Руслана Маргова е с общ обем от 238 с. Структуриран е в дванадесет глави, като в тази номерация влизат Уводът и Заключение. Всяка от главите за прегледност е подразделена на допълнително номерирани параграфи. Библиографията се състои от над 400 заглавия на български, английски и френски език, които са използвани в текста на дисертацията. Текстът е авторски и цитиранията са надлежно направени. Авторефератът и приносите към него точно отразяват съдържанието на текста. Представени са седем научни публикации по темата на дисертационния труд в български и чуждестранни издания.

Всички формални изисквания за участие в конкурса са изпълнени.

Не се намирам в конфликт на интереси с кандидата.

Основната задача на изследването е да открие такива езикови (граматични, но не само) характеристики, които служат за разпространяване на дезинформация в медиите и съответно могат да послужат и за нейното разпознаване. Специална задача е да се провери доколко някои евиденциални форми в българския език (ренаратив, инференциал и дубитатив) вършат подобна работа. Така още според задачата си задачата е интердисциплинарна: двустранно пресича границата между лингвистиката и медийните изследвания.

Освен това проблемът за фалшивите новини и дезинформацията в медиите днес е свръх-актуален и може би точно заради това той се разлива в едно твърде широко поле – съответно няма добре дефинирани граници. А и самите медийни изследвания са интердисциплинарно поле. Затова и Руслана Маргова предприема едно мащабно усилие да обхване поставения проблем в широта.

За да маркира широтата му, тя използва израза „фалшиви новини“, но за да избегне размиването на значението, характерно за редица контексти на употребата на този израз, тя го синонимизира с „дезинформация“. „Дезинформация“ днес е по-строгий термин – той предполага 1) целенасочено (интенционално) производство и разпространение на 2) фалшива (невярна) информация. Но този термин е и по-ригиден – с него не могат да бъдат обхванати други форми на пропаганда и изкривена информация.

Затова авторът най-напред резонно прави преглед на понятията, с които се работи в съвременните медийни изследвания, когато се проблематизира изкривяването на информацията. Използвани са множество различни източници за употребата на стари и нови понятия и чрез тяхното описание е съставен – Втора глава – нещо като кратък тълковен речник на термините, с които се адресира проблема. Този речник е прегледен и полезен и следва да се посочи като принос на работата. По-нататък бих препоръчал да се задълбочи аналитичната работа върху него: не просто употребите да бъдат събирани и изброявани (което е основният сегашен принос), но и по-внимателно да се види в сравнителен план къде са общите сечения в значенията на отделните понятия, а и къде те се конфронтират. Така впрочем и понятията ще бъдат по-добре операционализирани като инструменти за емпиричен анализ.

Следващите глави – трета, четвърта и пета – правят преглед на редица базисни схващания за дезинформацията (но и за истината) съответно в журналистиката, социалните и хуманитарни науки и философията. Така

изследването демонстрира широка информираност, но доколкото се и задълбочава на места – да речем, в анализ на максимите за сътрудничество в разговора на Грайс, то успява – с помощта на български учени като Ницолова, - да си осигури допълнителни аналитични инструменти за основната задача.

Впрочем най-сериозен аналитичен инструментариум Руслана Маргова си набавя чрез внимателно проучване на световната, най-вече на българската лингвистична традиция, третираща преизказното наклонение като форма на опосредствана евиденциалност в българския език и в сравнителен план. Тук е осъществен цялостен преглед, в който се открояват аналитичните приноси както на по-стари автори като Герджиков, Мирчев и др., така и по-новите интерпретации на проблема за функциите на ренаратива при Ницолова и Търпоманова, към които докторантът се придържа. Впрочем именно на базата на тази внимателна реконструкция става възможно да се постави и основният изследователски въпрос: може ли ренаративът да бъде видян като маркер за дезинформация в медийни публикации.

Съответно основният принос на работата е да покаже, че може. И също – чрез анализ на база данни от 621 медийни заглавия, както и на цялостни анализи на 10 случая на употреба на ренаратива в публикации - да покаже някои от прагматичните функции, които употребата на ренаратив в медиите, и най-вече в медийните заглавия, може да играе: да крие автора, да сменя отговорност от проверка на истинността на информацията и др.

Този съществен принос обаче, струва ми се, води и до едно преувеличение или, казано иначе, до една неточна генерализация. В текста на дисертацията, без да е казано изрично, се създава впечатлението, че ренаративият *сякаш винаги* „може да изпълнява една прагматична функция и тя е да заблуждава. Точно тази форма може да бъде посочена и граматичен маркер за дезинформация.“ (Автореферат, с. 37). Или „може да се предположи, че поднесената информация чрез ренаратив рядко може да бъде достоверна.“ (Дисертация, с. 148)

Не е така обаче: ренаративът може да служи не просто за правене на достоверни, но и на напълно истинни изказвания. Ще предложа кратък анализ с ресурсите на философия на езика, който да послужи за интердисциплинарен дебат и евентуално за допълнително прецизиране на апарата по-нататък!

Изказванията, които използват ренаратив, са метаперформативи – те са изказвания (перформативи), които *ex post* цитират или преразказват други/бивши изказвания (перформативи). Характерното за ренаратива

обаче е, че чрез него ентимематично се изпуска говорителя, който бива цитиран – било защото говорителят е неизвестен, било защото по подразбиране (от контекста) е ясно кой е той или – ако е в заглавие – това може да бъде уточнено по-късно. При всички случаи самата граматическа конструкция ясно показва, че не актуалният говорител, а някой друг – *x* – е направил изказването, което сега бива цитирано.

Нека накратко анализираме заглавието от казус 7 в дисертационния труд: „Петков договорил с Камала Харис евтин газ от юни“ като речеви акт по формулата на Джон Сърл: $f(p)$. Тук илокутивната сила на актуалното изказване (на медията - Клуб Z в случая) не е произнесена чрез експлицитен перформативен глагол, но лесно може да бъде реконструирана:

Съобщаваме (f), че „Петков договорил с Камала Харис евтин газ от юни“ (p).

Само че не махаме кавичките, защото те показват, че нещо в пропозиционалното съдържание липсва – нали това е ренаратив! Ако трябва напълно да анализираме пропозиционалното съдържание, трябва да добавим онова, което ентимематично е пропуснато чрез ренаратива:

*Съобщаваме (f), че **x** е казал, че Петков е договорил с Камала Харис евтин газ от юни (p).*

Можем ли сега да проверим дали това пропозиционално съдържание е истинно? Можем, например като използваме семпла семантична теория за истината: Истина е, че **x** е казал, че **Петков е договорил с Камала Харис евтин газ от юни**, ако това е непосредствено потвърдено. И то е потвърдено в статията чрез пряко позоваване на правителствената пресслужба. Клуб Z казва истината – *x* наистина и казал това.

Съвсем друг въпрос е дали казаното от правителствената пресслужба е вярно – дали пропозиционалното съдържание на бившия перформатив, който сега бива цитиран от Клуб Z, е истинно. От правителствената пресслужба може и да лъжат, но Клуб Z цитира напълно вярно какво казват те.

В този случай ренаративът работи не за да внуши съмнение или несигурност в казаното от правителствената пресслужба – а за да покаже максимална журналистическа неутралност и служба на истината: Клуб Z свръх-прецизно показват, че *цитират* (в заглавието) и *какво точно цитират* (в текста). Друго би било, ако бяха използвали в заглавието

дубитатив – тогава щяха да посеят съмнение! Но сега Клуб Z правят истинно изказване, което обаче се отказва да санкционира истинността или неистинността на цитираното от тях.

Казвам всичко това не за да оспоря, че ренаративът може и често бива използван за прокарване на лъжа, т.е. за дезинформация. Напротив, това е важно наблюдение. Смятам обаче, че това наблюдение може по-внимателно да се модализира: и да се направи евентуално допълнителна типология на случаите, в които ренаративът, а и другите езикови маркери, посочени в дисертацията, работят като речеви средства за дезинформация; и съответно в кои случаи не работят така. Защото сам по себе си – като граматична форма – ренаративът не е маркер за дезинформация.

В заключение: Дисертационният труд „Езикови характеристики на фалшивите новини“ отговаря на академичните критерии по настоящия конкурс. Очаквам при защитата докторантът да заеме позиция по поставения от мен съдържателен проблем. На базата на постиженията ѝ дотук и на отговорите ѝ при публичната защита ще гласувам за това на Руслана Маргова да бъде присъдена образователната и научна степен доктор по професионално направление 2.1 Филология. Научна специалност: Общо и сравнително езикознание.

София,

15 юни 2023 г.

С уважение:

проф. д-р Димитър Вацов